

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

۱۴۱۹ھ

وزارت علوم ، تحقیقات و فناوری

دانشگاه شهید بهشتی

دانشکده علوم زمین

گروه آموزشی جغرافیا

پایان نامه جهت اخذ درجه کارشناسی ارشد M.Sc

رشته / گرایش جغرافیا و برنامه ریزی روستایی

عنوان:

جایگاه صنایع دستی (صنعت قالیبافی) در توسعه اقتصاد روستایی

نمونه موردی: روستای بافران شهرستان نائین

اساتید راهنما:

دکتر بیژن رحمانی

دکتر رحمت الله منشی زاده

استاد مشاور:

دکتر محمد تقی رضویان

نگارنده:

مجتبی زندوانیان

نیمسال دوم سال تحصیلی ۸۸ - ۱۳۸۷

کتابخانه مرکزی دانشگاه شهید بهشتی

۱۳۸۸/۱۲/۲

۱۳۱۶۹۸

بسمه تعالی
وزارت علوم ، تحقیقات و فناوری
دانشگاه شهید بهشتی
دانشکده علوم زمین
گروه جغرافیا
تأییدیه دفاع از پایان نامه
کارشناسی ارشد

این پایان نامه توسط آقای مجتبی زندوانیان دانشجوی دوره کارشناسی ارشد ناپیوسته

رشته : جغرافیا گرایش : برنامه ریزی روستایی در تاریخ ۱۳۸۷/۱۲/۱۲ مورد دفاع قرار

گرفت و براساس رأی هیأت داوران با نمره ۱۸/۵ و درجه عالی پذیرفته شد .

حسنی

اساتید راهنما : آقای دکتر بیژن رحمانی

آقای دکتر رحمت الله منشی زاده

استاد مشاور : آقای دکتر محمدتقی رضویان

استاد داور : آقای دکتر عباس سعیدی

استاد داور : آقای دکتر غلامحسن شیخ حسینی

تقدیم به

پدرم ، مادرم

و همسرم

اسوه های تجلی

صبر ، ایثار

و گذشت

سپاس گذاری:

مدح و ثنا نثار چشمه بی پایان هستی و دانش ، خداوند عالم و قادر ، خداوندی که زبان از شکر و حمد او قاصر و مرا همواره یار و یاور بوده و از محبت بیکران خود بهره مند ساخته و یاد و خاطرش گره گشای مشکلات من در تمام مراحل زندگی بوده و می باشد.

پس از حمد خالق یکتا ، اکنون بر خود لازم می دانم از راهنماییهای بی شائبه اساتید راهنما ، آقایان دکتر بیژن رحمانی و دکتر رحمت الله منشی زاده و هم چنین از زحمات بی دریغ استاد مشاور جناب آقای دکتر محمد تقی رضویان کمال تشکر و قدردانی را بنمایم . از اساتید گرانقدر جغرافیا آقایان دکتر عباس سعیدی ، دکتر محمد سلمانی ، دکتر جمیله توکلی نیا و دکتر محمد حسن ضیاء توانا که در جهت دهی پیش زمینه های فکری اینجانب در مورد موضوع تحقیق نهایت همکاری را داشتند صمیمانه سپاسگذاری می نمایم .

مسلماً آنچه تدوین شده است حاصل تلاشها و زحمات افراد متعددی است که جا دارد از یکایک آنها تقدیر و تشکر گردد . از اساتید گروههای جغرافیای دانشگاه تهران و شهید بهشتی که هر یک سهمی شایسته در پرورش اندیشه و افکار نگارنده داشته اند و هم چنین کلیه سازمانه و ارگانهایی که در تهیه داده های تحقیق مرا یاری نموده اند تقدیر و سپاسگذاری به عمل می آید. از سوی دیگر از پدر، مادر، خواهران و برادر عزیزم جناب آقای دکتر احمد زندوانیان که مشوق اینجانب در تمام مراحل زندگی بوده اند و همسر مهربانی که با دلگرمی و گذشت خود فرصت و بستر انجام تحقیق را برای این حقیر فراهم نمودند تشکر و قدردانی می نمایم.

در پایان از شورای اسلامی روستای باقران و دهیار محترم این روستا و البته مردم خونگرم و زحمت کش روستای باقران که کمال همکاری را با اینجانب در تهیه این رساله داشتند و کلیه دوستان عزیز که همواره یار و همراه اینجانب بوده اند به خصوص آقایان ابراهیم رستگار، امید زارعی ، سید مرتضی سجادی، سعید نگهبان ، حمیدرضا باغیانی و هادی رزمی نهایت تشکر و قدردانی را دارم و از خداوند متعال توفیق روزافزون برای یکایک آنها خواستارم.

و من الله توفیق

مجتبی زندوانیان

۱۳۸۷/۱۰/۱۰

اقرار و تعهدنامه

اینجانب مجتبی زندوانیان دانشجوی مقطع کارشناسی ارشد دانشگاه شهید بهشتی، دانشگده علوم زمین، گروه جغرافیا، رشته جغرافیا، گرایش برنامه ریزی روستایی پایان نامه حاضر را بر اساس مطالعات و تحقیقات شخصی خود انجام داده و در صورت استفاده از داده‌ها، مآخذ، منابع و نقشه‌ها به طور کامل به آن ارجاع داده‌ام، ضمناً داده‌ها و نقشه‌های موجود را با توجه به مطالعات میدانی - صحرایی خود تدوین نموده‌ام. این پایان نامه پیش از این به هیچ وجه در مرجع رسمی یا غیر رسمی دیگری به عنوان گزارش یا طرح تحقیقاتی عرضه نشده است. در صورتی که خلاف آن ثابت شود، درجه‌ی دریافتی اینجانب از اعتبار ساقط شده، عواقب و نتایج حقوقی حاصله را می‌پذیرم.

تاریخ ۱۳۸۷/۱۰/۱۱

چکیده

توسعه روستایی و راهبردهای آن از جمله مقولاتی است که بخش اعظم مطالعات مربوط به توسعه کشورهای جهان سوم را به خود اختصاص می دهد. آنچه مسلم است بسیاری از نابسامانیهای موجود در این کشورها ریشه در مسایل و مشکلات روستایی دارد و رشد و توسعه این کشورها نیز در گرو ساماندهی فضاهای روستایی می باشد. آنچه در حل این مسأله می تواند موثر واقع شود بهره گیری از برنامه ریزیهای دقیق و متناسب با امکانات محلی است از جمله راهبردهای موجود در این زمینه احیاء و تقویت صنایع دستی و به خصوص صنعت قالیبافی می باشد. صنایع دستی از نخستین روزهای پیدایش با ذوق و سلیقه و آرمانهای گروههای انسانی عجین شده و در طول تاریخ چند هزار ساله خود دچار فراز و فرودهای خاصی از نظر مکانی - فضایی گردیده است. صنعت قالیبافی از جمله صنایع دستی می باشد که ریشه در اعماق تاریخ و سنن فرهنگی جامعه ما دارد و نقش و مقام والایی در فعالیتهای اقتصادی جامعه و از جمله جامعه روستایی دارد. فعالیت قالیبافی همزمان با پیدایش در شهر نایین به تدریج به روستاهای پیرامون و از جمله روستای بافران انتقال می یابد و در دهه های اخیر، همواره به عنوان فعالیت مکمل و جانبی مورد نظر روستاییان بوده است و نقش مؤثری در درآمد زایی خانوارهای روستایی داشته است. اما در سالیان اخیر از نقش و اهمیت این صنعت در اقتصاد روستا کاسته شده است بطوریکه طی حدود ۲۰ سال تعداد دار قالی از ۹۰۰ عدد به ۳۵۰ تا ۴۰۰ دار کاهش یافته است. براساس دستاوردهای تحقیق، عامل کاهش کیفیت قالی به عنوان عامل مهم درونی و عامل پیدایش رقبای داخلی و خارجی به عنوان عامل بیرونی مؤثر بر رکود صنعت قالیبافی در روستای بافران شناخته شد و بر نقش نبود متولی واحد، مقتدر و مشخص در زمینه ساماندهی مناسبات فرش دستباف در بهطوح ملی، منطقه ای و محلی به عنوان عاملی تعیین کننده و مؤثر در شکل گیری و تقویت این عوامل تأکید گردید. در پایان مشخص شد که افزایش درآمد خانوارهای روستایی از طریق احیا و تقویت صنعت قالیبافی زمینه ساز توسعه اقتصادی روستای بافران می باشد.

کلید واژه ها : صنعت قالیبافی، توسعه اقتصادی، اقتصاد روستایی، صنایع دستی، روستای بافران، فرش نایین

فهرست مطالب

صفحه

عنوان

فصل اول: کلیات تحقیق

۲	۱-۱) طرح و بیان مسأله
۳	۱-۲) سؤالات تحقیق
۴	۱-۳) اهداف تحقیق
۴	۱-۴) فرضیات تحقیق
۴	۱-۵) جامعه آماری و نمونه ها
۴	۱-۶) روش تحقیق
۵	۱-۷) ضرورت انجام تحقیق
۶	۱-۸) پیشینه تحقیق
۶	۱-۸-۱) برخی از تحقیقات در زمینه علل رکود صنعت فرش دستیاف
۹	۱-۸-۲) برخی از تحقیقات در زمینه نقش صنعت فرش در اقتصاد شهر و روستا
۱۱	۱-۹) مسائل و مشکلات تحقیق

فصل دوم: مبانی نظری تحقیق

۱۲	۲-۱) تبیین مفاهیم
۱۲	۲-۱-۱) مفاهیم توسعه
۱۲	۲-۱-۱-۱) تعریف توسعه
۱۳	۲-۱-۱-۲) شاخص های اندازه گیری توسعه
۱۴	۲-۱-۱-۳) مفهوم توسعه اقتصادی
۱۵	۲-۱-۱-۴) تفاوت رشد اقتصادی و توسعه اقتصادی
۱۶	۲-۱-۱-۵) نقش تمرکز سرمایه در توسعه اقتصادی
۱۷	۲-۱-۱-۶) مفهوم توسعه روستایی
۱۸	۲-۱-۲) مفهوم صنعت
۱۸	۲-۱-۲-۱) تعریف صنعت
۱۹	۲-۱-۲-۲) طبقه بندی صنایع
۱۹	۲-۱-۲-۳) صنایع روستایی
۱۹	۲-۱-۲-۳-۱) تعریف صنایع روستایی

۲۰	ویژگی های صنایع روستای (۲-۱-۲-۳-۲)
۲۰	طبقه بندی صنایع روستایی (۲-۱-۲-۳-۳)
۲۲	اهداف ایجاد صنایع روستایی (۲-۱-۲-۳-۴)
۲۳	نقش صنایع روستایی در توسعه روستایی (۲-۱-۲-۳-۵)
۲۳	صنایع دستی (۲-۱-۲-۴)
۲۳	تعریف صنایع دستی (۲-۱-۲-۴-۱)
۲۵	ویژگی های صنایع دستی (۲-۱-۲-۴-۲)
۲۵	طبقه بندی صنایع دستی (۲-۱-۲-۴-۳)
۲۶	صنایع دستی روستایی در ایران (۲-۱-۲-۴-۴)
۲۷	طبقه بندی صنایع دستی روستایی در ایران (۲-۱-۲-۴-۵)
۲۹	۲-۲- چارچوب نظریه ای تحقیق
۲۹	۲-۲-۱- دیدگاهها و مسیرهای متفاوت به سوی صنعتی شدن
۲۹	۲-۲-۱-۱- صنعتی شدن و دیدگاهها
۳۲	۲-۲-۱-۲- استراتژیهای توسعه صنعتی
۳۳	۲-۲-۲- جایگاه صنعتی شدن روستاها در متون توسعه روستایی
۳۳	۲-۲-۲-۱- دیدگاه تاریخی
۳۳	۲-۲-۲-۲- دیدگاه کارآیی اقتصادی
۳۴	۲-۲-۲-۳- دیدگاه الگوی تقاضا و کشش پذیری کالاها
۳۴	۲-۲-۲-۴- دیدگاه صنعتی شدن از طریق انقلاب سبز
۳۴	۲-۲-۲-۵- دیدگاه اشتغال زایی
۳۴	۲-۲-۲-۶- دیدگاه اقتصادی، سیاسی و اجتماعی
۳۵	۲-۲-۲-۷- دیدگاه بازار آزاد یا راهبرد تجاری
۳۵	۲-۲-۲-۸- دیدگاه جانشینی واردات
۳۷	۲-۲-۳- صنعتی شدن روستا در برابر تمرکزگرایی صنعتی
۴۲	۲-۲-۳- دیدگاه های موجود در ارتباط با صنعتی شدن مناطق روستایی

فصل سوم : ویژگیهای طبیعی و اقتصادی اجتماعی روستای باقران

۳-۱	نستر محیطی- اکولوژیک روستای باقران.....	۵۰
۳-۱-۱	موقعیت.....	۵۰
۳-۱-۲	ساختار زمین و اشکال ناهمواری.....	۵۰
۳-۱-۲-۱	زمین شناسی و تکتونیک.....	۵۰
۳-۱-۲-۲	توپوگرافی.....	۵۰
۳-۱-۳	ویژگیهای آب و هوایی.....	۵۲
۳-۱-۳-۱	درجه حرارت.....	۵۲
۳-۱-۳-۲	بارش.....	۵۲
۳-۱-۳-۳	میزان رطوبت نسبی.....	۵۲
۳-۱-۳-۴	باد.....	۵۴
۳-۱-۳-۵	تیپ آب و هوایی.....	۵۴
۳-۱-۴	ویژگیهای منابع آب.....	۵۵
۳-۱-۴-۱	منابع آب سطحی.....	۵۵
۳-۱-۴-۲	منابع آب زیرزمینی.....	۵۵
۳-۱-۵	خاک.....	۵۵
۳-۱-۶	پوشش گیاهی.....	۵۶
۳-۲	ویژگیهای جمعیتی روستای باقران.....	۵۷
۳-۲-۱	میزان جمعیت.....	۵۷
۳-۲-۲	ترکیب سنی جمعیت.....	۵۷
۳-۲-۳	ترکیب جنسی جمعیت.....	۵۸
۳-۲-۴	سطح سواد.....	۵۸
۳-۲-۵	روند رشد و تحول جمعیت روستا.....	۵۸
۳-۲-۶	توزیع جمعیت.....	۵۹
۳-۳	ویژگیهای اقتصادی روستای باقران.....	۵۹
۳-۳-۱	فعالیت در بخش کشاورزی.....	۵۹
۳-۳-۲	فعالیت در بخش صنعت.....	۶۱
۳-۳-۳	فعالیت در بخش خدمات.....	۶۱

فصل چهارم: جایگاه صنعت قالببافی در اقتصاد ملی و منطقه ای

۴-۱) تعریف قالی بافی.....	۶۳
۴-۲) واژگان تخصصی قالببافی.....	۶۳
۴-۳) ابزارهای بافندگی و رفوگری.....	۶۸
۴-۴) رنگرزی.....	۷۰
۴-۵) فرش ایران.....	۷۱
۴-۵-۱) تاریخچه قالی بافی در ایران.....	۷۲
۴-۵-۲) میزان تولید.....	۷۳
۴-۵-۳) روش تولید.....	۷۳
۴-۵-۳-۱) تولید به صورت غیر متمرکز.....	۷۴
۴-۵-۳-۲) تولید فرش دستباف بصورت متمرکز.....	۷۴
۴-۵-۳-۳) تولید به صورت تعاونی.....	۷۶
۴-۵-۳-۴) تولید بوسیله شرکتهای دولتی.....	۷۶
۴-۵-۴) ارزش قالی بافی در ایران.....	۷۷
۴-۵-۵) بازرگانی داخلی و خارجی فرش ایران.....	۸۱
۴-۵-۵-۱) بازرگانی داخلی فرش ایران.....	۸۱
۴-۵-۵-۲) بازرگانی خارجی فرش.....	۸۱
۴-۵-۶) روند صادرات فرش دستباف ایران.....	۸۲
۴-۵-۷) ترکیب صادرات فرش ایران به بازارهای جهانی.....	۸۵
۴-۶) قالی نایین.....	۹۰
۴-۶-۱) سوابق تاریخی.....	۹۰
۴-۶-۲) ویژگی های فرش نائین.....	۹۲
۴-۶-۳) ساختار فرش نایین.....	۹۲
۴-۶-۴) طرحهای رایج.....	۹۴
۴-۶-۵) رنگبندی فرش نایین.....	۹۷
۴-۶-۶) رنگرزی فرش نایین.....	۹۷
۴-۶-۷) ابعاد فرش نایین.....	۹۸
۴-۶-۸) توزیع جغرافیایی فرش نایین.....	۹۹
۴-۶-۹) جایگاه فرش نایین در بازار داخلی و خارجی.....	۱۰۰

فصل پنجم: یافته های تحقیق

- ۵-۱- پیشینه صنعت قالبیافی در روستای باقران..... ۱۰۲
- ۵-۲- میزان و روش تولید..... ۱۰۲
- ۵-۳- ابزار تولید..... ۱۰۳
- ۵-۴- سرمایه..... ۱۰۳
- ۵-۴-۱- سرمایه ثابت..... ۱۰۳
- ۵-۴-۲- سرمایه در گردش..... ۱۰۳
- ۵-۵- بهره وری عوامل تولید..... ۱۰۴
- ۵-۶- تکنولوژی تولید..... ۱۰۵
- ۵-۷- ویژگیهای اجتماعی اقتصادی حاکم بر صنعت قالبیافی در روستای باقران..... ۱۰۵
- ۵-۷-۱- تعداد شاغلان..... ۱۰۵
- ۵-۷-۲- ترکیب سنی و جنسی شاغلان..... ۱۰۶
- ۵-۷-۳- سطح سواد..... ۱۰۶
- ۵-۸- علل و عوامل مؤثر بر رکود صنعت قالبیافی در روستای باقران..... ۱۰۶
- ۵-۸-۱- عوامل و نیروهای درونی مؤثر بر رکود صنعت قالبیافی در روستای باقران..... ۱۰۸
- ۵-۸-۱-۱- کاهش کیفیت قالی..... ۱۰۸
- ۵-۸-۱-۲- کاهش گرایش زنان روستایی به بافندگی..... ۱۰۹
- ۵-۸-۲- عوامل و نیروهای بیرونی مؤثر بر رکود صنعت قالبیافی در روستای باقران..... ۱۱۳
- ۵-۸-۲-۱- پیدایش رقبای جدید در داخل و خارج کشور..... ۱۱۳
- ۵-۸-۲-۱-۱- رقبای داخلی..... ۱۱۳
- ۵-۸-۲-۱-۲- رقبای خارجی..... ۱۱۵
- ۵-۸-۲-۲- عرضه فرشهای ماشینی..... ۱۱۷
- ۵-۸-۲-۲-۱- مقایسه فرش دستیاف و فرش ماشینی..... ۱۱۸
- ۵-۸-۲-۲-۲- نقش فرش ماشینی در رکود صنعت قالبیافی روستای باقران..... ۱۱۹
- ۵-۸-۳- سایر عوامل مؤثر در رکود صنعت قالبیافی روستای باقران..... ۱۱۹
- ۵-۸-۳-۱- نبود متولی واحد..... ۱۱۹
- ۵-۸-۳-۲- عدم توجه به سلايق و نیاز بازار..... ۱۲۱
- ۵-۸-۳-۳- قوانین متغیر و بی برنامهگی..... ۱۲۵

۱۲۶.....	۴-۳-۸-۵- عدم حمایت کافی از صادرکننده.....
۱۲۷.....	۹-۵- منابع درآمدی خانوارهای قالیباف روستای باقران.....
۱۲۷.....	۱-۹-۵- شغل اصلی سرپرست خانوار.....
۱۲۸.....	۲-۹-۵- میزان درآمد سرپرست خانوار.....
۱۲۹.....	۳-۹-۵- نقش کشاورزی در درآمدزایی خانوارهای قالیباف روستا.....
۱۳۰.....	۴-۹-۵- نقش دامداری در درآمد زایی خانوارهای قالیباف روستا.....
۱۳۲.....	۵-۹-۵- نقش قالیبافی در درآمد زایی خانوارهای قالیباف روستا.....
۱۳۶.....	۱۰-۵- نقش قالیبافی در توسعه اقتصادی روستای باقران.....
۱۳۶.....	۱-۱۰-۵- بهبود سطح درآمد و توزیع عادلانه تر.....
۱۳۷.....	۲-۱۰-۵- بهبود فرصتهای شغلی جدید.....
۱۳۹.....	۱۱-۵- مسایل و مشکلات صنعت قالیبافی در روستای باقران.....
۱۴۰.....	۱-۱۱-۵- درآمد پایین بافندگی.....
۱۴۱.....	۲-۱۱-۵- گرانی مواد اولیه.....
۱۴۲.....	۳-۱۱-۵- نبود بیمه و خدمات تأمین اجتماعی.....
۱۴۴.....	۴-۱۱-۵- نبود حمایت‌های کافی بانکی.....
۱۴۵.....	۵-۱۱-۵- بیماریهای مرتبط با صنعت قالیبافی.....
۱۴۷.....	۶-۱۱-۵- نبود مکان مناسب برای دار قالی.....

فصل ششم: جمع بندی و نتیجه گیری

۱۴۹.....	۱-۶-آزمون فرضیات.....
۱۵۱.....	۲-۶- جمع بندی و نتیجه گیری.....
۱۵۳.....	۳-۶- ارائه پیشنهادات.....
۱۵۴.....	منابع و مأخذ.....
۱۵۷.....	پیوستها.....
۱۶۴.....	چکیده انگلیسی.....

فهرست جداول

عنوان	صفحه
جدول ۱-۲- اثرات استقرار صنعت در مناطق روستایی در ادبیات توسعه روستایی	۴۸
جدول ۱-۳- وضع جوی ایستگاه نایین بر حسب ماه (سال ۸۵)	۵۳
جدول ۲-۳- جمعیت روستای باقران نسبت به دهستان، بخش و شهرستان در سال ۱۳۸۵	۵۷
جدول ۳-۳- جمعیت روستای باقران به تفکیک گروههای سنی در سال ۱۳۸۵	۵۷
جدول ۴-۳- وضعیت جمعیت روستای باقران در چند دهه اخیر	۵۸
جدول ۵-۳- توزیع جمعیت در دهستان باقران در سال ۱۳۸۵	۵۹
جدول ۶-۳- منابع آبهای زیرزمینی، سطح زیر کشت و محصولات کشاورزی روستای باقران	۶۰
جدول ۱-۴- قالی و قالیچه‌ی بافته شده به حساب خود و دیگران توسط خانوارهای دارای فعالیت صنعتی	۷۸
جدول ۲-۴- میزان صادرات فرش دستباف ایران طی سالهای ۱۳۸۶-۱۳۷۱	۷۹
جدول ۳-۴- صادرات کالاهای غیر نفتی به تفکیک بخشهای مختلف طی برنامه سوم و چهارم توسعه	۸۰
جدول ۴-۴- ده قلم عمده صادراتی دوازده ماهه سال ۸۶ (بدون احتساب میعانات گازی)	۸۴
جدول ۵-۴- سهم بازار آلمان و آمریکا از فرش دستباف ایران طی سالهای ۱۳۸۵-۱۳۷۵	۸۶
جدول ۶-۴- آمار صادرات فرش دستباف ایران به کشورهای عمده و درصد سهم آنها در سال ۱۳۷۵	۸۷
جدول ۷-۴- آمار صادرات فرش دستباف ایران به کشورهای عمده و درصد سهم آنها	۸۸
در هشت ماهه ۸۵	
جدول ۸-۴- ویژگیهای فرش نایین به تفکیک نوع آن	۹۴
جدول ۹-۴- عمده رنگ های موجود در فرش نائین	۹۸
جدول ۱-۵- میزان سن قالیبافان روستای باقران در سال ۱۳۸۷	۱۰۷
جدول ۲-۵- علل رکود صنعت قالیبافی در روستای باقران به ترتیب اولویت	۱۱۰
از منظر کارشناسان و متولیان صنعت قالیبافی در شهرستان نایین	
جدول ۳-۵- علل کاهش تعداد بافندگان در خانوارهای قالیباف روستای باقران (درصد)	۱۱۱
جدول ۴-۵- وضعیت شغلی سرپرست خانوارهای قالیباف روستای باقران	۱۲۷
جدول ۵-۵- وضعیت اشتغال سرپرست خانوارهای قالیباف روستای باقران در سال ۱۳۸۷	۱۲۸

- جدول ۶-۵- میزان درآمد ماهیانه سرپرست خانوارهای قالیباف روستای باقران (شغل اصلی) ۱۲۹
- جدول ۷-۵- میزان درآمد حاصل از فعالیتهای زراعی و باغی ۱۳۱
برای خانوارهای قالیباف روستای باقران در سال ۱۳۸۷
- جدول ۸-۵- میزان درآمد حاصل از فعالیت دامداری برای خانوارهای قالیباف ۱۳۱
روستای باقران در سال ۱۳۸۷
- جدول ۹-۵- میزان کل درآمد سالانه خانوارهای قالیباف روستای باقران ۱۳۴
به تفکیک هریک از منابع درآمدی سال ۱۳۸۷ (میلیون تومان)
- جدول ۱۰-۵- میزان درآمد ماهیانه و سالیانه خانوارهای شاغل در صنعت ۱۳۵
قالیبافی در روستای باقران در سال ۱۳۸۷
- جدول ۱۱-۵- چگونگی صرف درآمد حاصل از قالیبافی در صورت ۱۳۹
احیا و تقویت آن توسط خانوارهای قالیباف روستای باقران
- جدول ۱۲-۵- میزان و درصد قالیبافان تحت پوشش بیمه در روستای باقران ۱۴۴

فهرست نقشه و نمودارها

صفحه	عنوان
۵۱	نقشه ۱-۳- موقعیت روستای باقران در سطح دهستان باقران، شهرستان نایین و کشور
۲۴	نمودار ۱-۲- نقش صنایع روستایی در توسعه روستایی
۲۸	نمودار ۲-۲- صنایع روستایی و زیر بخشهای آن
۴۳	نمودار ۳-۲- اهم نظریات و ویژگیهای مرتبط با استقرار صنعت در مناطق روستایی
۵۴	نمودار ۱-۳- مجموع بارندگی سالانه ایستگاه نایین در فاصله سالهای ۱۳۷۱-۱۳۸۵
۸۹	نمودار ۱-۴- صادرات فرش دستباف ایران در سال ۱۳۷۵ به لحاظ ارزش
۸۹	نمودار ۲-۴- صادرات فرش دستباف ایران در هشت ماهه سال ۱۳۸۵ به لحاظ ارزش
۱۰۷	نمودار ۱-۵- میزان سن قالیبافان روستای باقران به تفکیک گروههای سنی در سال ۱۳۸۷ (درصد)
۱۱۲	نمودار ۲-۵- عوامل مؤثر در کاهش گرایش زنان روستایی به بافندگی در روستای باقران
۱۳۰	نمودار ۳-۵- میزان اراضی زراعی خانوارهای قالیباف روستای باقران
۱۴۵	نمودار ۴-۵- قالیبافان تحت پوشش بیمه در روستای باقران به تفکیک نوع بیمه (سال ۱۳۸۷)

پیشگفتار

یکی از ارکان اساسی در پژوهشهای جغرافیایی مطالعه فضای حاصل از روابط متقابل انسان و محیط می باشد. فعالیتهای انسان و نوع آن متناسب با تحولات اجتماعی اقتصادی در ادوار تاریخی دچار تغییر و تحول گردیده و نظامهای اجتماعی اقتصادی را در سطوح مختلف فضایی شکل داده است. استقرارگاههای روستایی به عنوان یکی از اشکال سنتی جوامع انسانی با اقتصادهای مبتنی بر بهره برداری از منابع طبیعی شکل گرفته است. محدودیتهای زیست محیطی در بسیاری از استقرارگاههای روستایی موجب گرایش ساکنان روستا به سمت فعالیتهای صنعتی و خدماتی گردیده است و در این بین صنایع دستی به عنوان یکی از راهکارهای مؤثر در این زمینه مورد توجه روستاییان قرار گرفته است.

صنعت قالیبافی از جمله صنایع دستی می باشد که ریشه در اعماق تاریخ و سنن فرهنگی جامعه ما دارد و نیز نقش و مقام والایی در فعالیتهای اقتصادی جامعه و از جمله جامعه روستایی ایفا می نماید. فرش دستباف طی سالیان متمادی یکی از اقلام عمده صادرات غیر نفتی کشور را به خود اختصاص داده است و یکی از راه حل‌های مؤثر در رهایی از صادرات تک محصولی نفت به شمار می رود از طرف دیگر صنعت قالیبافی زمینه اشتغال جمعیت کثیری از روستاییان کشور را فراهم نموده است. اشتغال در این صنعت برخلاف بسیاری از رشته های صنعتی به سرمایه گذاری در مقیاس وسیع نیاز ندارد. با توجه به وجود بحرانهای اقتصادی ناشی از ضعف منابع طبیعی چون آب و خاک در روستاهای کشور، اشتغال در بخش صنایع دستی به ویژه قالیبافی می تواند به عنوان یکی از راهکارهای مثبت جهت ایجاد اشتغال، ارتقا سطح درآمد و کاهش مهاجرت روستاییان به شهرها مورد نظر قرار گیرد بدیهی است که این راهکار در تحقق توسعه اقتصاد ملی به ویژه اقتصاد روستایی نیز مؤثر واقع خواهد شد.

اما در ادوار مختلف و با توجه به ساختار اجتماعی- سیاسی کشور این هنر دیرپای ایرانی دچار تغییر و تحولات عدیده ای گردیده تا بدین حد که در بعضی از مراکز روستایی رو به زوال نهاده و هویت اقتصادی خود را به شکل فرآیند گذران اوقات فراغت و فعالیت موقتی تغییر داده است (طاهرخانی، ۱۳۷۵: ۲).

بنابراین شناخت و بررسی علل و عوامل مؤثر بر رکود این صنعت در روستاهای کشور از یک سو وهم چنین ارایه راهکارهایی به منظور احیا و توسعه آن در جهت نیل به توسعه اقتصاد روستایی از سوی دیگر ضروری می نماید. در رساله حاضر که به شناخت و بررسی جایگاه صنایع دستی (صنعت قالیبافی) در توسعه اقتصاد روستای بافران واقع در بخش مرکزی شهرستان نایین پرداخته شده است از یک سو علل و عوامل مؤثر بر رکود این صنعت در روستای مذکور مورد بررسی و تحلیل قرار می گیرد و از دیگر سو نقش آن در توسعه اقتصاد روستا بررسی می گردد.

این رساله مشتمل بر شش فصل می باشد در فصل اول مسأله مورد نظر بیان می شود و با ارایه سؤالات و فرضیات، اهداف تحقیق معرفی می شود ضمن آنکه پیشینه تحقیق و ضرورت انجام تحقیق نیز بیان می گردد.

فصل دوم از دو بخش تشکیل گردیده است مفاهیم تحقیق به دلیل گستردگی زیاد در بخش اول تبیین می گردد و بخش دوم به ارایه نظریات مرتبط با موضوع پژوهش اختصاص یافته است.

در فصل سوم ابتدا ویژگیهای محیطی محدوده مورد مطالعه با تأکید بر روستای بافران معرفی می گردد و در ادامه آخرین آمار و اطلاعات تهیه شده در زمینه ویژگیهای انسانی و اقتصادی روستای بافران بیان می گردد.

در فصل چهارم ابتدا واژگان تخصصی صنعت قالیبافی و فعالیتهای مرتبط با آن توضیح داده شده و در ادامه تاریخچه، ویژگیها و اهمیت آن در اقتصاد منطقه و کشور تبیین گردیده است.

فصل پنجم به بیان اصلی ترین مباحث رساله اختصاص یافته است و نقش هر یک از عوامل و نیروهای درونی (کاهش کیفیت فرش، کاهش گرایش زنان روستایی به بافندگی) و عوامل بیرونی (عرضه فرشهای ماشینی، پیدایش رقبای داخلی و خارجی) مؤثر بر رکود صنعت قالیبافی در روستای بافران بررسی می شود و در ادامه نقش احیا و تقویت این صنعت در توسعه اقتصاد روستای بافران مورد تجزیه و تحلیل قرار می گیرد.

و در نهایت در فصل ششم فرضیه های پژوهش به آزمون گذارده می شود و جمع بندی و نتیجه گیری نهایی از پژوهش به عمل می آید و هم چنین پیشنهادات و راهکارهایی جهت احیا و تقویت صنعت قالیبافی در روستای مذکور ارائه می گردد.

مجتبی زندوانیان

۱۳۸۷/۱۰/۱۱

فصل اول : کلیات تحقیق

۱-۱) طرح و بیان مسأله:

توسعه روستایی و راهبردهای آن از جمله مقولاتی است که بخش اعظم مطالعات مربوط به توسعه کشورهای جهان سوم را به خود اختصاص می دهد. قدر مسلم این است که بسیاری از نابسامانیهای موجود در این کشورها ریشه در مسایل و مشکلات روستایی دارد و رشد و توسعه اینگونه کشورها نیز در گرو ساماندهی فضاهای روستایی می باشد. در ایران نیز اتخاذ برنامه ریزیهای متمرکز ملی و سیاستهای نامتناسب اقتصادی در چند دهه اخیر، موجب پیدایش نابسامانیهای فضایی، اقتصادی، اجتماعی و ... در عرصه های شهری و روستایی گردیده است. رشد ناموزون فیزیکی شهرها و افزایش لجام گسیخته جمعیت شهرها به همراه تخلیه جمعیت جوان و فعال روستایی حاکی از این امر می باشد. وجود تفاوتها و نابرابریهای سطح زندگی و سطح درآمد مابین شهر و روستا، نبود زمینه های شغلی کافی در روستاها و توزیع نابرابر امکانات و خدمات رفاهی در شهرها نسبت به روستاها موجب تشدید روند مهاجرت از روستا به شهر شده و بر مسایل و مشکلات استقرارگاههای شهری و روستایی افزوده است. آنچه در حل این مسأله می تواند مؤثر واقع شود بهره گیری از برنامه ریزیهای دقیق و متناسب با امکانات محلی است و از جمله راهبردهای موجود در این زمینه اجیا و تقویت صنایع دستی و به خصوص صنعت قالیبافی می باشد.

محدودیتهای زیست محیطی (آب و خاک) در فضاهای جغرافیایی به همراه نیازها و خواسته های نامحدود انسان موجب گرایش بشر به سمت انجام فعالیتهای صنعتی و خدماتی در محیطهای کم توسعه شده است. صنایع دستی از نخستین روزهای پیدایش با ذوق و سلیقه و آرمانهای گروههای انسانی عجین شده و در طول تاریخ چند هزار ساله خود دچار فراز و فرودهای خاصی از نظر مکانی - فضایی گردیده است. صنعت قالیبافی از جمله صنایع دستی می باشد که ریشه در اعماق تاریخ و سنن فرهنگی جامعه ما دارد و نقش و مقام والایی در فعالیتهای اقتصادی جامعه و از جمله جامعه روستایی دارد.

اما در ادوار مختلف تاریخی و با توجه به ساختار اجتماعی سیاسی کشور این هنر دیرپای ایرانی در بسیاری از مراکز روستایی رو به زوال نهاده و هویت اقتصادی خود را به شکل فرآیند گذران اوقات فراغت و فعالیت موقتی تغییر داده است (طاهرخانی، ۱۳۷۵: ۲).

مطالعه حاضر در نظر دارد تا از یک سو به بررسی عوامل درونی و بیرونی مؤثر بر رکود صنعت قالیبافی در اقتصاد روستای بافران پرداخته و از سویی امکان توسعه اقتصادی روستای مذکور را از طریق احیاء و تقویت صنعت قالیبافی مورد بررسی قرار دهد. روستای بافران (مرکز